

नगर पालिकेतील विविध विभागातील कामाच्या
व्याप्तोवर व गरजेवर अवलंबित कर्मचारी वर्गाची
रचना.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन परिपत्रक क्र. जोईएन-१०८९/७४४/सोआर२३५/८९/नवि. १७

मंत्रालय मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १४ ऑगस्ट १९९०

शासन परिपत्रक

महाराष्ट्र नगरपालिका अधिनियम, १९६५ च्या कलम ५२ अन्वये नगरपालिकांची
कर्तव्ये व जबाबदा-या ठरविण्यात आलेल्या असून करदात्यांना जास्तीत जास्त नागरी
सुविधा उपलब्ध करून देण्याजबाबदारो नगरपालिकांची आहे. सदर जबाबदा-या पार
पाडण्यासाठी नगरपालिकेने सर्वप्रथम नगरपालिकेच्या उत्पन्नामध्ये वाढ होईल यासाठी
प्रकल्पे प्रयत्न करणे क्रांतीपूर्ण ठरते. उत्पन्न वाढीसाठी अनेक सांविधिक मार्ग उपलब्ध
आहेत. तथापि, खाली नमूद केलेली अत्यंत महत्वाची साधो नगरपालिकेचे उत्पन्न
वाढण्यास विशेष सहाय्यभूत होतात:-

- अ] विशिष्ट अवधीनंतर मालमत्तेच्या कराचे पुनर्विलोकन करणे व वाढ करणे
- आ] नगरपालिकांच्या हद्दीत नवीन निर्माण झालेल्या मालमत्तेवर कर आकारणी
करणे, अनेक नगरपालिकांनी नवीन मालमत्तेवर अनेक वर्गे कर न आकारल्याचे
शासनाच्या निर्दर्शनास आले आहे.
- इ] जकात कराच्या दराचे पुनर्विलोकन करून वाढ करणे आणि अनुषंग वस्तू व
बाबींचा नव्याने समावेश करणे. जकात नाण्याच्या कायदाजावर कडक
नियंत्रण ठेवून हद्दीत पेणा-या सर्व वस्तुंवर चिह्नित दरांनुसार कर वसूली
केली जाते, याकडे वेगवेगळी अधीनक तपासण्या करून संपूर्ण नियंत्रण ठेवणे.
- ई] रिकाम्या जमिनीवर कर आकारणे.
- उ] पाणीपट्टी व सुधार कर आकारणे व वेगवेगळी पुनर्विलोकन करणे.
- ऊ] इतर अनुषंग कर प्रस्तावणे व वसूली करणे.
- ए] शॉपिंग सेंटर, नाट्यगृहे इत्यादि अनेक गोष्टी प्रस्थापित करून उत्पन्नात वाढ
करणे.

नगरपालिकांची आर्थिक स्थिती बरोल प्रयत्नांमुळे सुधारल्यास करदात्यांना नागरी
सुविधा उपलब्ध करून देणे सोयीचे व शक्य होते.

२. नगरपालिकांची कर्तव्ये व जबाबदा-या पार पाडण्यासाठी नगरपालिकांना
सक्षम व योग्य प्रमाणात अधिकारी/कर्मचारीवर्ग उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. परंतु
उत्पन्नामध्ये वाढ न करता मोठ्या प्रमाणात कर्मचारी नेमण्याने आस्थापनेवरील
खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढून करदात्यांना नागरी सुविधा उपलब्ध करून देणे शक्य
होत नाही. सध्या, गरजेनुसार आणि कामाच्या व्याप्तोवर अवलंबित अर्थीत
आवश्यक कर्मचारी नेमणी हो देखते नगरपालिकेची जबाबदारो ठरते. नगरपालिकांची
कर्तव्ये व जबाबदा-या लक्षात घेऊन व नगरपालिकांची करदात्यांच्या व्याप्तोतील
जबाबदारो लक्षात घेऊन शासनाने या बाबत आस्थापनेवरील खर्चाची मर्यादा
उत्पन्नाच्या ४२% स्वढी निश्चित केलेली आहे. कर्मचा-यांच्या वेतनामध्ये वार्षिक
वेतनवाढ किंवा वेतनश्रेणीतील सुधारणा यामुळे आस्थापनेवरील खर्च वाढतो. वेतन-

श्रेणीतील सुधारणा ही सर्वसाधारणपणे, अस्तित्वात असलेली यद्वागर्हणेत येऊन, केलेल्या वेतनश्रेण्या यांच्यावर आधारित असते. याचाच अर्थ असतो की, मासिकता, वस्तू, इत्यादींच्या किंमतोमध्ये वाढ झालेली असते. त्यामुळे नगरपालिकांनी या वाढीत केलेल्या करावदारे होणा-या उत्पन्नात वाढ क्रमप्राप्त असून ती प्रत्यक्षात येऊन, वेतनश्रेणीच्या सुधारणेमुळे व इतर कारणांमुळे होणा-या आस्थापनेवर होणा-या वाढी वर नमूद केल्याप्रमाणे उत्पन्नात होणा-या वाढीमुळे नगरपालिकांचा मासिकी सहज शक्य होईल.

३. असे निदर्शनास आले आहे की, राज्यातील नगरपालिकांमध्ये कर्म्या-या या पदांच्या व त्यांच्या संख्येबाबत एकसूत्रीपणा आढळून येत नाही. परिणामी वैयक्तिक नगरपालिकांची मागणी व त्यांची आर्थिक परिस्थिती ह्यांची सांगड घालून, पद-निर्मितोच्या प्रस्तावावर निर्णय घेयात येत असत व काही पदे तात्पुरत्या स्वरूपात निर्माण करण्यात येत असत. त्याचप्रमाणे कोणतेही निकष न लावता व भरतीची विहित कार्यपद्धती न अवलंबिता रोजंदारी कर्मचार्यांना नेमण्याची प्रवृत्ती दाढीला लागली आहे. अशा रोजंदारीवर काम करणा-या कर्म्या-यांना काही काळानंतर नगरपालिकांच्या आस्थापनेवर समाविष्ट करण्यात यावे म्हणून कलह व आंदोलने निर्माण होतात. अशात-हेच्या रतदर्थ प्रथा पद्धत करण्याच्या दृष्टीने आणि नगरपालिकांना त्यांच्या विविध विभागातील कामाची व्याप्ती, गरज लक्षात घेऊन सर्वसाधारणपणे किती कर्मचार्यांना घेतावेत, याबाबत तखोल अभ्यास करून तोषतच्या परिमिष्ट - "अ" मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे विविध विभागातील कर्मचार्योवर्ग रचना तयार करण्यात आलेली आहे. अशात-हेने तयार केलेल्या कर्मचार्योवर्ग रचनेला शासनाने तात्त्विक संमती दिलेली असून, त्या रचनेप्रमाणे अंकी पदांची संख्या ही काल संख्या निर्दिष्ट करण्यात आलेली आहे. प्रत्येक नगरपालिकेच्या विविध विभागातील कामाची व्याप्ती लक्षात घेऊनच रचनेत दर्शविलेला कर्मचार्योवर्ग आवश्यक आहे किंवा नसे, हे प्रत्येक नगरपालिकेने प्रथम तपासावयाचे आहे. याप्रमाणे परिशीलन केल्यानंतर अतिरिक्त पदे अनुज्ञेय असल्यास त्याबाबत आवश्यक प्रस्ताव संपूर्ण सार्थनासह उपसंचालक, नगरपालिका प्रशासन, मुंबई यांच्याकडे पाठवावेत. असे प्रस्ताव पाठविताना नगरपालिकेतील इतर विभागांमध्ये असलेली पदे रचनेत दर्शविल्यापेक्षा जास्त आहेत किंवा नसे, याचाही परामर्श घेऊन त्याहोबाबत प्रस्तावामध्ये स्पष्ट उल्लेख घ्यावा. नगरपालिकांसाठी तयार केलेल्या कर्मचार्योवर्ग रचनेच्या संदर्भात पाठविलेल्या प्रस्तावाचा विचार खाली नमूद केलेल्या अटीच्या अधीन राहूनच केला जाईल, याची सर्व नगरपालिकांनी कृपया नोंद घ्यावयाची आहे :-

अ) ही कर्मचार्योवर्ग रचना केवळ मार्गदर्शक स्वरूपाची असून सध्या रचना नगरपालिकांमधील कर्मचार्योवर्ग संजुसोकरिता "किमान पातळी" म्हणून स्वीकारण्यात येऊ नये. आवश्यक अतिरिक्त कर्मचार्योवर्ग प्रकरणांमिडाय नगरपालिकांचा कार्यभार, त्यांची आर्थिक परिस्थिती व इतर आवश्यक बाबींचा आढावा घेऊन प्रत्यक्षात संजूर करण्यात येईल.

आ) किमान कर्मचार्योवर्गावरील खर्च नगरपालिकांच्या उत्पन्नांच्या १२% या विहित मर्यादेत झाला असेल किंवा प्रस्तावित अतिरिक्त पदांवरील खर्च लक्षात घेऊन तेवढा होण्याची शक्यता असेल तर जादा कर्मचार्योवर्ग संजूर होऊ नये.

इ] मंजूर कर्मचारी वर्ग पदांच्या १० % पेक्षा अधिक पदे रवाना राहिल्या नसून म्हणून [लिच्छ रिझर्व्ह] ठेवण्यात येऊ नयेत. अशा प्रकारची रवाना करण्यात येऊन फक्त कॉन्झर्व्हन्सी विभाग, अग्निशमन विभाग आणि जल विभाग या विभागापुरतीच मर्यादित असावीत.

ई] नगरपालिकांच्या वैयक्तिक व सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि पाणीपुरवठा व जलनिःसारण विभाग या विभागांच्या कर्मचारी वर्गाच्या बाबतीत आदर्श कर्मचारीवर्ग रचनेचा सध्याचरील अंमल करायला येऊ नये. या विभागासाठी आवश्यक असलेला कर्मचारी वर्गाच्या प्रस्ताव सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि शासनधारे इतर संबंधित विभाग यांच्याशी सल्लामसलत करून मंजूर करण्यात येतील.

४. शासन अशाही सूचना देत आहे की, नगरपालिकेच्या विविध विभागातील अस्तित्त्वात असलेल्या कर्मचा-यांची संख्या रचनेप्रमाणे अनुषंग असलेल्या मर्यादा संख्येपेक्षा जास्त असल्यास अशा जास्त संख्येने नेमलेल्या कर्मचा-यांच्या नियुक्त्या जादा नियुक्त्या [एक्सेस एम्प्लॉयमेंट] असे मानण्यात येईल.

५. सोबत जोडलेल्या रचनेतील कर्मचारी वर्ग हा मार्गदर्शक स्वरूपात असून, रचनेप्रमाणे अनुषंग कर्मचारी पदांना मंजुरी समजण्यात येऊ नये, असे नगरपालिकांच्या विषेयकरून निदर्शनास आणण्यात येत आहे.

अ. ग. ग. ग.

[अ. पं. ग. ग.]
महाराष्ट्र शासनाचे अवर सचिव.

प्रति,

- १] मुख्याधिकारी, सर्व नगरपालिका
- २] सर्व जिल्हाधिकारी [प्रत्येकी ३ प्रती]
- ३] सर्व विभागीय आयुक्त तथा प्रादेशिक तालुक नगरपालिका प्रशासन [प्रत्येकी ३ प्रती]
- ४] तालुक, नगरपालिका प्रशासन तालुकनालय, मुंबई [५ प्रती]
- ५] सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ६] वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ७] कार्यासन नवि-१५, १६, १७, १८ व १९ नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ८] कार्यासन नवि-१४, [निवड कारिकासाठी]

नगरपालिका आस्थापनेद्वारे वाढविलेल्या विभागांची कार्यकारी कार्यरचना

पदनाम	पदसंख्या		
	अ-वर्ग	ब-वर्ग	क-वर्ग
१.	२.	३.	४.

[१]

शहर सफाई विभाग

आरोग्य अधिकारी	१	१	-
वरीष्ठ स्वच्छता निरीक्षक	१	-	-
स्वच्छता निरीक्षक	२० हजार लोकसंख्याला		
मुकादम	४ वॉर्डसाठी	१	
गोलीपक [आस्थापना]	प्रत्येक १५० वर्षाच्या नागरिकांकरिता	-१	
लायसन्स फी गोलीपक	१	१	-
[मार्केट इन्स्पेक्टर]			
रस्ता सफाई कामगार		३,००० चौ.मी.ला-१	
[झाडूकामगार]			
संडोस सफाई कामगार			
[बेहतर]			
गटार सफाई कामगार	३०० मीटरला - १ कामगार		
इतर सफाई कामगार	६	४	२
भाजा मार्केट	जेथे मार्केट सुविधा आहे त्या ठिकाणी		
[धान्य मार्केट]	१[एक] सफाई कामगार		
कंपोस्ट खत	७५ लव्हासाठी १ मजूर [प्रत्येक लव्हा		
	१०x४x३ फूट		

कत्तलखाना/मटन मार्केट : ज्यो ठिकाणी हो सुविधा उपलब्ध आहे तेथे
मार्केटसाठी १ कामगार.

औषध फवारणी यंत्रणा : ४ वाड्यासाठी १ कामगार.

उंदीर पिंपळे पुरावणे व : १० वाड्यासाठी एक कामगार.

जनावरे उपद्रव

कोंडवाडा : १ कोंडवाड्यासाठी १ कामगार.

टीप :- एकूण मजूर आस्थापनेवर ५ टक्के आंतरास्त पदे रजा राखीव

[२] कार्यालयीन आस्थापना

प्रशासकीय अधिकारी/प्रमुख ऑलोपक : १

वरिष्ठ ऑलोपक : २

कनिष्ठ ऑलोपक -

सभा कामकाज : ५

कार्यालयीन कामकाज : १

आवक/जावक : १

मुख्याधिकारी : १

एकूण : ८

टॅक्लेक : २

हवालदार/नाईक : १ हवालदार १ नाईक

शिपाई -

सभापती : ५

कार्यालयीन कामकाज : २

टपाल : १

एकूण : ८

दूरध्वनी चालक [टेलीफोन ऑपरेटर]

[फक्त पी.बी.एक्स. करोत] २

रखवालदार २

लेखा कक्ष

अंतर्गत लेखा परीक्षक १

सहाय्यक अंतर्गत लेखा परीक्षक १

लेखापाल [अकौन्टन्ट] १

सहाय्यक लेखापाल १

रोखपाल [कौन्सलर] २

लेखा परीक्षक गैलीपक [ऑडिट क्लर्क] ४

लेखा गैलीपक ३

गिषपाई २

[३] निमलकत व्यवस्था विभाग

निमलकत व्यवस्थापक १

निमलकत गैलीपक २

[४] कर वसुली विभाग

कर अधीक्षक १

सहाय्यक कर अधीक्षक १

कर निरीक्षक १

कर वसुली गैलीपक १

गिषपाई १

मार्केट वसुली गैलीपक -

प्रत्येकी १,००० निमलकतोंस १ गैलीपक, १ गिषपाई.

दरवर्षी ५० लाख वसुलीसाठी १ लिपिक

[५] जकात आस्थापना विभाग

जकात अधीक्षक	१	१	-
सहाय्यक जकात अधीक्षक	१	-	-
जकात निरीक्षक	३	२	१
जकात तपासनी	३	२	१

जकात लोपक : १] पूर्ण काम अन्तर्गत प्रत्येक नाक्यासाठी
२] लोपक, २ शिपाई
जकात शिपाई : २] इतर नाक्यासाठी २ लोपक, २ शिपाई

मध्यवर्ती गोदाम : १ लोपक : ज्या ठिकाणी मध्यवर्ती गोदामाची सुविधा
१ शिपाई
१ रखवालदार : उपलब्ध असेल त्या ठिकाणी फक्त [प्रत्येक पाळीसाठी]

कार्यालयीन आस्थापना [जकात]

लोपक	२	१
शिपाई	१	-

टीप:- नाक्यावरून कर्मचा-यांच्या आस्थापनेवर ५ टक्के ओतोरक्त जाणा-
रजा राखीव

[६] वाचनालय विभाग

नगरपालिकेकडे व्यवस्था असल्यास

१] ५,००० पर्यंत पुस्तकांसाठी स्वतंत्र आस्थापनेची आवश्यकता नाही.

२] ५,००१ ते १०,००० पुस्तकांपर्यंत १-ग्रंथपाल, १-लोपक, १-शिपाई

३] १०,००१ ते ३०,००० पुस्तकांपर्यंत १-ग्रंथपाल, १-सहाय्यग्रंथपाल, १-लोपक, १-शिपाई

४] ३०,००० पुस्तकापेक्षा जास्त १-ग्रंथपाल, २-सहाय्यग्रंथपाल, ४-लोपक, ४-शिपाई

रखवालदार [स्वतंत्र इमारत असल्यास]

१ १ १

[७]

उद्यान विभाग

उद्यान अधीक्षक	१	१	-
मुख्य माली	१	१	-
माली	प्रत्येक उद्यानासाठी १ माली, समजूर, उद्यान २० गुंथ्यापेक्षा जास्त		
मजूर	असल्यास प्रत्येक २० गुंथ्यासाठी १ माली, २ मजूर.		
रखवालदार [प्रत्येक उद्यानासाठी]	१	१	१

[८] विदाबत्ती [स्ट्रीट लाईट] विभाग

वीज तंत्री			
विद्युत तंत्री [इलेक्ट्रिकीयन]	१	१	-
स्टोअर किपर	१	१	-
वायरमन/मजूर	प्रत्येक ५०० पोल [ज्यावर विद्युत फिटिंग्स लावली आहेत असे] साठी १ वायरमन, २ मजूर.		

[९] वाहन व्यवहार विभाग.

अग्निशमन अधिकारी	१	-	-
सहाय्यक अग्निशमन अधिकारी	१	१	-
लिडिंग फायरमन	३	-	-
वाहन चालक-एक वाहनासाठी	३	३	२
सहाय्यक फायरमन -"-	१२	९	४
दूरवनी सहाय्यक	३	३	-
संयोजक/अववाहिका	३	३	२
[एक वाहनासाठी] वाहनचालक			
सफाई वाहने-एक वाहनासाठी			
वाहन चालक	१	१	१
मजूर	६	६	६

प्रशासकीय वाहने व इतर वाहने - प्रत्येक वाहनासाठी १ वाहने वाहतूक.

टीप:- १] संपूर्ण वाहन चालक आस्थापनेवर ५ टक्के इतकी ओसोरितत पदे रणा राखीव

२] ह्यादे वाहन २ पाळीमध्ये वापरात असल्यास पदानाईत १०० ते स्वतंत्र वाहन समजावे.

[१०]

बांधकाम विभाग

नगर अभियंता	१	—	—
उप अभियंता/सहाय्यक अभियंता	१	१	—
ओव्हरसअर-१० वॉर्डसाठी	१	१५ वॉर्ड १	संपूर्ण १
सब ओव्हरसअर —	१	१	नगर १
मिस्त्री —	१	—	१
मुकादम —	१	१	१
गवंडी —	१	१	१
मजूर —	२०	२०	५
रोड रोलर चालक-१ वाहनासाठी	१	१	१
डंपर चालक —	१	१	१
आलेखक [ट्रेसर]	१	१	—
अ-वर्ग नगरपालिकेमध्ये नगर अभियंता-उप अभियंता संवर्गतील			
अ-वर्ग नगरपालिकेमध्ये नगर अभियंता-कार्यकारी अभियंता संवर्गतील			
लिपिक [मस्टर]	१	१	—
अनुरेखक [ड्राफ्ट्समन]	१	१	१
लिपिक तथा टंकलेखक	१	१	—
कार्यालय अधीक्षक	१	—	—
वरिष्ठ लिपिक	१	१	—
लिपिक	१०	६	३
स्टोअर किप्रर	१	१	—
रखवालदार	१	१	—

[११] नगररचना विभाग

नगररचनाकार

१ [टी.पी.]

२ [प.टी.पी.]

२ [अ-वर्ग]

३ [अ-वर्ग]

१.

रचना सहायक तथा

गैबलडॉग इन्स्पेक्टर : १० वाडसिठाडी

गैलीपक

गैशपाई

१ २५ वाडसिठाडी

२

१

[१२] आभिलेख/साधन/जन्म-मृत्यु नोंदणी विभाग

आभिलेख कक्ष [रेकॉर्ड]

वरिष्ठ गैलीपक

१

१

कॉनष्ठ गैलीपक

१

१

नक्कल कारकून

१

१

गैशपाई

१

१

साधन सामग्री [स्टोअर्स]

वरिष्ठ गैलीपक

१

१

कॉनष्ठ गैलीपक

१

१

गैशपाई

१

१

जन्म-मृत्यु नोंदणी

वरिष्ठ गैलीपक

१

१

कोर्ट ड्युटी क्लार्क

१

१

कामगार कल्याण अधिकारी

१

—

गैलीपक

१

—

[१३] वैद्यकीय सुविधा विभाग

कुटीर सभागार [३० खाटोचे]

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-१

:- १

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-२

:- २ किंवा ३

पॅरामेडिकल

:- ७

गैसटर

:- १

..... ८/-

मिश्रक [कंपौंडर]

प्रयोगशाला तंत्रज्ञ

क्षीकरण तंत्रज्ञ

वॉर्ड बॉय/दाई

प्रयोगशाला सहाय्यक

क्षीकरण सहाय्यक

वाहन चालक [स्वतंत्र वाहन असल्यास]

युनीट

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-२

वैद्यकीय अधिकारी वर्ग-३

सहाय्यक नर्स मीडवाईफ

मिश्रक [कंपौंडर]

चतुर्थश्रेणी कर्मचारी

प्राथमिक आरोग्य केंद्र

वैद्यकीय अधिकारी

ग्रामोप कुटुंब कल्याण अधिकारी

नर्स मीडवाईफ

सहाय्यक नर्स मीडवाईफ

पॅरचारकरका [स्टाफ नर्स]

मिश्रक [कंपौंडर]

चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी

स्वच्छता निरीक्षक

वाहन चालक [वाहन असल्यास]

१४] पाणी पुरवठा विभाग

- टीप:- १] पाणी पुरवठा योजनेसाठी स्थानिक पॅरॉस्थतीनुसार पॅरॉस्थती
अभियांत्रिकी विभागाचे सल्ल्याने पदांनिर्णय प्रस्तावांचा विचार
करावा.
- २] स्थानिक पॅरॉस्थतीनुसार वरील पदांमध्ये फेरबदल शासनाच्या
मान्यतेने करता येईल.